
ЖИЖКО О.А.,
кандидат педагогічних наук,
м. Київ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ МАРГІНАЛЬНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ ПРОГРЕСИВНИХ ІДЕЙ ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКОГО ДОСВІДУ

В статті розглянуті організаційно-педагогічні умови розвитку професійної освіти маргінальних груп населення в Україні з урахуванням прогресивних ідей латиноамериканського досвіду. Автор доводить, що основними організаційно-педагогічними умовами розвитку системи професійної освіти маргіналів в Україні є урахування принципів розвитку сучасного суспільства та світових освітніх тенденцій; забезпечення соціальної підтримки і зайнятості маргінальних верств населення через оновлення нормативно-правової бази; урахування попередніх недоліків у розбудові нових навчальних куррікулумів, розробка інформаційних банків даних для робочої сили тощо.

В статье рассмотрены организационно-педагогические условия развития профессионального образования маргинальных групп населения в Украине с учетом прогрессивных идей латиноамериканского опыта. Автор доказывает, что основными организационно-педагогическими условиями развития системы профессионального образования маргиналов в Украине является учет принципов развития современного общества и мировых образовательных тенденций, обеспечение социальной поддержки и занятости маргинальных слоев населения через обновление нормативно-правовой базы; учета предыдущих недостатков в развитии новых учебных куррикулумов, разработка информационных банков данных для рабочей силы и т.д.

In this article are analyzed organizational-pedagogical conditions of professional education of marginalized groups in Ukraine based on progressive ideas of America Latina. The author argues that the main

organizational-pedagogical conditions of development of vocational education of marginals in Ukraine is considering the principles of modern society and global educational trends; providing social support and employment of marginalized populations through updated legal framework; taking into account the previous shortcomings in the development of new curriculum; to develop information databases for labor.

Основними передумовами розвитку системи професійної освіти маргіналів в Україні є сучасні процеси становлення демократичної, правової, соціальної держави, розвиток засад громадянського суспільства, інтеграція України в Європейське співтовариство, проведення освітньої реформи.

З метою обґрунтування організаційно-педагогічних умов розвитку професійного навчання маргіналів в Україні ми звернулися до аналізу науково-методологічних доробок вітчизняної педагогічної думки та використали зарубіжний (латиноамериканський) досвід у цій галузі. Методологічною основою цього процесу стало поєднання сучасних підходів у розвитку системи професійної освіти маргіналів, які враховують радикальні зміни пріоритетів, що відбуваються в системі цінностей усього людства, із традиційністю національних філософських, культурологічних та освітнянських надбань.

Сучасні тенденції розвитку суспільства потребують виховання незалежної, самодостатньої особистості, яка має інтелект, волю, здатна діяти в динамічно змінюваному суспільному контексті. За таких умов значно посилюється вплив освітньої практики на перебіг соціально-економічного, політичного, культурного розвитку світового суспільства й надає їй системотвірного значення. Зміст освіти повинен сприяти розбудові демократичного суспільства, він має базуватись на таких цінностях та ідеях: *права людини, соціальна справедливість демократія, свободи, безпека громадян,*

взаємозалежність, плюралізм, культурна різноманітність, відкритість, відповідальність, партнерство, повага до оточуючого середовища, рівність освітніх можливостей для усіх прошарків соціуму, у тому числі маргінальних. Отже, проблема забезпечення вільного доступу до освіти впродовж життя усіх верств населення набуває пріоритетного значення, а її розв'язання стає можливим лише за умови докорінної зміни освітньої практики.

На наше глибоке переконання, професійне навчання маргінальних верств населення має розвиватись в узгодженні з такими принципами розвитку сучасного суспільства:

- усвідомлення власної причетності кожної людини до світової спільноти з її культурними загальними і професійними тенденціями як результат процесу глобалізації;
- динаміка процесів і явищ оточуючого середовища, які необхідно усвідомлювати, сприймати, адаптуватись до них;
- збільшення інформаційного простору, суттєвими змістовими змінами інформації, що вимагає умінь переопрацювати її, переносити й використовувати в нових умовах, використовувати сучасні технології;
- посилення суб'єктивної позиції в соціумі, що потребує самостійності й відповідальності за власне життязабезпечення;
- зростання ролі особистості, її інтересів, комунікативних здібностей.

Необхідність прогностичного обґрунтування розвитку системи про-

фесійної освіти маргінальних груп населення в Україні зумовлена такими чинниками:

- усвідомлення світовою спільнотою ролі професійної освіти маргіналів за рахунок системної кризи, спричиненої кардинальними змінами в соціально-економічних відносинах, активного світового курсу на ринкову економіку;
- необхідність удосконалення професійної освіти маргіналів як соціального інституту, який вважається одним з впливових чинників економічного й соціального прогресу, духовно-морального оновлення і розвитку суспільства в умовах соціально-економічних перетворень;
- доцільність розвитку професійної освіти маргіналів як цілісної системи, що відтворює гарантії і права найменш захищених верств населення на освіту впродовж життя;
- необхідність зорієнтування професійної освіти маргіналів на загальнолюдські цінності, ідеали гуманізму; створення об'єктивних умов для максимального розвитку особистості, реалізації усіх особистісних потенційних можливостей, що сприятиме як успішній адаптації до мінливих соціально-економічних умов, так і соціальній захищеності маргіналів;
- важливість розроблення нормативно-правової підтримки професійної освіти маргіналів, закріплення гарантії її розвитку через виокремлення спеціальних статей бюджету, розроблення механізму фінансової підтримки найбільш уразливих соціальних груп, забезпечення доступності освітніх послуг для маргіналів;
- доцільність обґрунтування механізмів державного визнання професійної освіти маргіналів одним із пріоритетних напрямів, які сприяють виходу держави із системної кризи та уможливають ефективність прискорення со-

ціально-економічних реформ, за рахунок збільшення державних інвестицій у перепідготовку й підвищення кваліфікації кадрів за новими дефіцитними професіями, перенавчання безробітних, освітні форми соціальної адаптації громадян, які в умовах ринкової економіки втрачають роботу або стають функціонально неграмотними;

- необхідність корекції цілей і змісту професійної освіти маргіналів з урахуванням змін, що відбуваються у сучасному соціумі, орієнтування на розширення загальної культури, усвідомлення не тільки особистих, національних але й загальнолюдських соціальних проблем, формування відповідальності за результати і наслідки своєї професійної й побутової діяльності;
- важливість спрямування зусиль на ліквідацію функціональної (політичної, економічної, екологічної, технологічної) неграмотності, що за умови швидкоплинності змін у сучасному суспільстві, набуває нині особливої актуальності й вимагає дедалі більшої адаптації до цих змін.
- доцільність розробки стратегії регіонального розвитку професійної освіти маргіналів з урахуванням соціально-економічних, демографічних, національних, культурних та інших чинників й особливостей регіонів.

Осмислення організаційно-педагогічних умов розвитку професійного навчання маргіналів в Україні ми здійснювали з урахуванням таких його тенденцій: розширення змістового поля освіти; перехід від функціонально-професійної підготовки до розвитку особистості; збільшення інвестицій у людські ресурси; наближення освіти до особистості; доступність освіти усім верствам населення, у тому числі, маргінальним; інноваційні методики викладання і навчання; розвиток системи консультуван-

ня.

На наше глибоке переконання, однією з основних організаційно-педагогічних умов запровадження програм професійного навчання маргіналів в Україні є створення оновленої науково обґрунтованої нормативно-правової бази, яка сприяла б забезпеченню соціальної підтримки і зайнятості маргінальних верств населення. З метою прогностичного обґрунтування розвитку системи професійної освіти маргінальних груп населення в Україні нами опрацьовані головні положення Конституції України, закони України «Про освіту» (1996 р.); «Про зайнятість населення» (2003 р.); «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»; «Про соціальні послуги»; «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993 р.); «Про попереднє ув'язнення»; «Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» (2009 р.); «Про реабілітацію інвалідів»; «Про затвердження Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІД-інфікованих і хворих на СНІД на 2009-2013 роки»; «Про професійно-технічну освіту» (2003 р.); «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотацій роботодавцям»; Указ Президента України «Про Основні напрями розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року» (2004 р.); Указ Президента України № 637/2001 «Стратегія подолання бідності» (2001 р.); Наказ № 276/457 Міністерства праці «Про затвердження Змін до Положення про порядок надання ФЗДССУВБ послуг з професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації незайнятого населення» (2008 р.); Національна доктрина розвитку освіти (2002 р.); Національних Цілей розвитку тисячоліття (2000 р.); Концепція профе-

сійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації незайнятого населення (1996 р.); Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні (2004 р.); Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні «Освіта дорослих – невід'ємна складова освіти впродовж життя»; Державна програма зайнятості населення; Програми Державної служби зайнятості України; **Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді**, Центрів сім'ї «Родинний дім», регіональних центрів перепідготовки та підвищення кваліфікації, програми дій Уряду «Назустріч людям» (2005 р.) тощо.

Положення, викладені в цих документах, зумовлюють формування нової за своєю сутністю державної політики, спрямованої на підтримку маргінальних прошарків соціуму (малозабезпечені громадяни, збіднілі верстви населення, безробітні, люди похилого віку, молодь, мігранти та ін.) за рахунок надання їм професійної кваліфікації або перекваліфікації, допомоги у працевлаштуванні, заходів з охорони здоров'я.

Зокрема, метою **Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді**, що розпочали свою роботу в рамках Закону України № 2998-ХІІ «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993 р.) та постанови Кабінету Міністрів України № 63 «Про подальший розвиток мережі центрів соціальних служб для молоді та підвищення ефективності їх діяльності» (1998 р.), є надання комплексу інформаційних, соціально-педагогічних, психологічних, юридичних послуг особам, які опинились у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги [1].

Державна програма зайнятості населення пропонує такі послуги: сприяння самозайнятості населення та надання допомоги безробітній молоді для започаткування власної справи; здійснення контролю за працевла-

штуванням молодих спеціалістів-випускників ВНЗ та надання їм першого робочого місця; професійна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації безробітних; стажування за індивідуальними планами та програмами; запровадження нових професій у навчальних закладах; щорічна оцінка потреби у робочих місцях та формування ринку професій; надання послуг з профорієнтації та психологічної підтримки безробітних; оптимізація термінів навчання та плати за навчання; активна розробка регіональних програм професійного навчання тощо [4].

Водночас, ми погоджуємося з науковцями (Н. Карпачова, В. Липинський, Є. Лібанова та ін.) про те, що деякі невиважені дії національної освітньої політики не тільки не попереджають, а навіть сприяють маргіналізації українського суспільства. Так, у Законі України «Про освіту» від 23 березня 1996 р., частково враховано досвід концепції та моделі освіти УРСР 20-х рр ХХ ст.: введення ступенів навчання, надання технікумам статусу вищої школи, забезпечення професійної наступності на різних стадіях навчання тощо. При реалізації цього Закону наприкінці 90-х рр. ХХ ст. була значно скорочена мережа професійно-технічних училищ та професійних шкіл, які давали випускникам у 16 років середню освіту та певну спеціальність (бухгалтера, програміста, продавця тощо). Проте, слід зазначити, що у сучасних економічних умовах для багатьох сімей фактор ранньої спеціалізації є єдиним законослухняним засобом фізичного існування, а також раннє поєднання загальної та спеціальної освіти дозволяє заощадити певну частину бюджетних коштів. Отже, ліквідація більшості ПТУ, а також рішення Верховної Ради України про збільшення терміну навчання в загальноосвітній школі до 12 років, призвели до того, що молодь у віці 18-19 років виходить в життя, не маючи

певної професії, що в умовах зростаючого безробіття робить її шанси на отримання першого робочого місця мінімальними, тим самим сприяє зростанню економічно маргінальних верств населення [2].

Ураховуючи, що в сучасному українському суспільстві численне безробіття, зuboжіння значної частини населення, масова зміна соціального та професійного статусу, невиважена освітня політика зумовлюють суттєве зростання маргіналізації, ми погоджуємося з науковцями (Н. Карпачова, Н. Лакіза-Сачук, Є. Лібанова, О. Полісаєв та ін.), які вважають, що така ситуація призводить до створення нової, соціально відокремленої, системи цінностей, якій притаманні ворожнеча до існуючих суспільних інституцій, антагоністичні форми соціальної нетерпимості, схильність до спрощених і здебільшого радикальних рішень, крайній індивідуалізм або відчуття «стадності». Маргінали та неомаргінали становлять суттєвий потенціал соціальної нестабільності та громадської непокори в країні.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства бідними стають люди, які все своє життя чесно працювали, жили за законами суспільства, мали непогані заробітки. Гострою соціальною проблемою залишається значне падіння статусу багатьох масових інтелектуальних професій (учителі, лікарі, інженери), інтелектуальної праці в цілому, включаючи наукову діяльність. Це змушує багатьох людей висококваліфікованої розумової праці відмовлятися від спеціальності і займатися діяльністю, яка не вимагає високого рівня освіти. Таким чином, формується поняття так званої «суб'єктивної бідності», рівень якої є набагато вищим за об'єктивні показники.

Мільйони людей в силу різних обставин змушені виїжджати на заробітки за кордон, сотні тисяч змінити професію, рівень життя окремих суспільних прошарків перебуває за ме-

жею бідності, причому особливе занепокоєння викликає те, що серед них є значні групи людей з високим рівнем освіти – педагоги, інженери, науковці. У результаті до бідних та вкрай бідних категорій належить 41,4 % населення України. І це за умови, що за визначенням межа бідності складає 56,6 % прожиткового мінімуму, який дозволяє покривати лише найменшні потреби людини. Згідно оцінок незалежних експертів, в Україні налічується понад 150 тисяч бездомних дітей, що є свідченням масової деморалізації суспільства, занепаду інституту сім'ї як основи держави, втрати значною кількістю наших громадян традиційних етнонаціональних цінностей [3, с. 57].

Таким чином, ми переконані, що відновлення мобільності та конкурентоздатності маргіналів та неомаргіналів шляхом їх професійної підготовки, надання їм можливості оволодівати новими професіями та вдосконалювати рівень кваліфікації для подальшого працевлаштування; удосконалення системи перепідготовки та підвищення кваліфікації вивільнених працівників; зміни професійно-кваліфікаційної структури фахівців, посилення вимог до професійної компетентності спеціалістів набувають пріоритетного значення.

На наше переконання, для забезпечення активного функціонування системи професійного навчання маргіналів його нормативно-правова база потребує перегляду і оновлення з урахуванням набутого вітчизняного досвіду, досвіду зарубіжних країн, вимог новітнього глобалізованого і технологічно розвинутого суспільства, а також потреб особистості. Актуальною є потреба розробки нової редакції Закону «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993 р.); «Концепції професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації незайнятого населення» (1996 р.), а

також прийняття «Концепції розвитку професійної освіти і навчання в Україні на 2015-2020 рр.», «Концепції загальнодержавної програми зайнятості населення на 2014-2015 рр.».

Вважаємо, що з урахуванням сучасної соціально-економічної ситуації України, для забезпечення сталого розвитку системи професійної освіти маргінальних груп населення мають бути розроблені спеціальні гнучкі освітньо-професійні і професійні програми. Ми погоджуємося також з Н. Нічкало [5, сс. 112-113], що постає потреба розробки інформаційних банків даних для таких сегментів сукупної робочої сили як «Ринок тимчасово безробітних», «Ринок мало-кваліфікованої робочої сили, оплата якої визначається угодою», «Ринок периферійної робочої сили, частково і тимчасово зайнятих надомників», «Ринок безробітних тривалий період (понад рік)», та пропонуємо окрім вже названих сегментів такі: «Ринок робочої сили представників інтелектуальних професій (учителів, лікарів, інженерів та ін.), які не можуть працевлаштуватися за спеціальністю», «Ринок робочої сили людей похилого віку», «Ринок робочої сили людей з обмеженими можливостями та інвалідів», «Ринок робочої сили мігрантів», «Ринок робочої сили осіб, які були тимчасово позбавлені волі».

Таким чином, проведене нами науково-педагогічне дослідження дає підстави стверджувати, що основними організаційно-педагогічними умовами розвитку системи професійної освіти маргіналів в Україні є урахування принципів розвитку сучасного суспільства та світових освітніх тенденцій; забезпечення соціальної підтримки і зайнятості маргінальних верств населення через оновлення нормативно-правової бази; урахування попередніх недоліків у розбудові нових навчальних куррікулумів, розробка інформаційних банків даних для робочої сили тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Київський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей, молоді (КМЦСССДМ). Пріоритети діяльності у 2012 році. - Управління сім'ї, молоді та спорту Департаменту освіти і науки, молоді та спорту Київської міської держ. адміністрації. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.sms.gov.ua/spgu.html>
2. Липинський В.В. Вплив світових процесів розвитку освіти на концепцію та модель освіти в УРСР у 20-і рр. ХХ ст. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/12/articles/sec3/s3a6.html
3. Полісаєв О.П. Міфологічний контекст українського маргіналізму. - [Електронний ресурс] – Режим доступу :<http://212.111.204.50/jsrui/bitstream/123456789/1754/1/vestn.69.2005.philos57-72.pdf> (27.06.2011)
4. Про затвердження Змін до Положення про порядок надання ФЗДССУВБ послуг з професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації [Електронний ресурс] : Наказ М-ва праці від 26 трав. 2008 р. № 276/457 // Комп'ютерна інформаційно-правова система „Ліга”. – Адреса в мережі „Інтернет” : www.liga.net.
5. Ничкало Н.Г. Трансформація професійно-технічної освіти України / Н. Г. Ничкало – К. : Педагогічна думка, 2008. – 200 с.